

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 13 (Aralık/ December 2023), s. 838-856.
|| Geliş Tarihi-Received: 26.11.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 26.12.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1396381

İbrani Harfli Karay Türkçesi Zemer: Ne Bila Utrulayım

Religious Song in Karaim Language with Hebrew Letter: Ne Bila Utrulayım

Murat KOÇAK*

Öz

Bu makalede Hazar Türklerinin torunu olan ve Musevilğin Karay mezhebinde yer alan Karayların dinî ritüellerinde önemli bir yeri olan 'zemer' yani dinî ezgi, ilahi metinlerinden biri olan 'ne bila utrulayım' metni incelenmiştir. XVIII. ve XIX. asırlarda farklı kişilerce kaleme alınmış olması, bu aynı metnin hangi dönemde ne gibi unsurlarla ayrıştığını ve ağız özelliğini gösterdiğini yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

Makalenin 'Karay Türklerine Genel Bakış' adlı birinci bölümünde Karay Türklerinin tarihine ve inançlarına kısaca değinilmiş 'Karay Türkçesi ve Ağızları' adlı ikinci bölümde de Karay Türkçesi değerlendirilmiştir. Makalenin temelini oluşturan 'zemer' ise üçüncü bölümden itibaren incelenmeye alınmıştır. 'İbrani Harfli Karay Türkçesi Zemer: Ne Bila Utrulayım' adlı üçüncü bölümde zemer (ilahi) teriminden bahsedilmiş ve beş alt başlık hâlinde zemerler sıralanmıştır. Üçüncü bölümün ilk alt başlığında Aleksander Mardkovic'in Zemerler adlı eserine aldığı 'Ne bila utrulayım' zemeri Latin harfli Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesine aktarılmış hâliyle verilmiştir. Yine bahsi geçen zemer metninin İbrani harfli Karay Türkçesi ile yazılmış olan nüshaları sırasıyla III. II. JSul.I.02, III. III. JSul.I.17, III. IV. JSul.I.19 ve III.V. JSul.I.38.6 başlıkları altında gösterilmiştir.

Farklı dönem ve farklı şahıslarca yazılması nedeniyle kimi zaman kelime kimi zaman da ağza dayalı ses farklılıkları görülen bu beş zemer metnindeki ayırt edici unsurlar dördüncü bölümde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümünde deşifre edilen İbranice metinlerin el yazılı asıl hâlleri beşinci bölümde verilmiş ve böylece karşılaştırma imkânı sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Karaylar, Karay Türkçesi, İbranice, Zemer, ritüel.

Abstract

In this article, 'zemer', that is, religious melody, which is one of the divine texts, which has an important place in the religious rituals of the Karaites, who are the descendants of the Khazar Turks and who belong to the Karaite sect of Judaism, has been examined. It is noteworthy that this same text, which was written in different periods, reflects what elements in which period it differs and shows dialect characteristics.

In the first part of the article, titled "General Overview of the Karaite Turks", the history and beliefs of the Karaite Turks were briefly explained, and the Karaite Turkish was evaluated in the second part called "Karaite Turkish and Dialects". The 'zemer', which forms the basis of the article, has been examined since the third chapter. In the third chapter, titled "Karaim Zemer with Hebrew-Letter : Ne Bila Utrulayım", the term zemer (divine) is mentioned and

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: muratkami@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0136-8598.

zemers are listed under five sub-headings. In the first sub-title of the third chapter, the zemer “Ne bila utrulayım”, which was included in Aleksander Mardkowicz’s work Zemerler, is given as translated into Turkey Turkish. Again, the copies of the mentioned zemer text written in Karaite Turkish with Hebrew letters are dated to III. II. JSul.I.02, III. III. JSul.I.17, III. IV. JSul.I.19 and III. V. J.Sul.I.38.6 it is shown under the headings.

The distinguishing elements in these five zemer texts, which are sometimes word-based and sometimes dialect-based, are evaluated in the fourth chapter because they were written in different periods and by different people. The original handwritten versions of the Hebrew texts deciphered in the third section are given in the fifth section, thus providing the opportunity for comparison.

Keywords: Karaites, Karaim Turkish, Hebrew, Zemer, ritual.

Giriş

Karay Türkleri, Hazarlar döneminde Museviliğin bir mezhebi olan Karay inancını kabul etmiş ve Hazar İmparatorluğu dağıldıktan sonra da Kırım ve çevresinde yaşayıp XIV. asrın sonlarında Litvanya ve Polonya topraklarına göçmüştür. Günümüzde nüfusları oldukça azalmakla birlikte Karaylar Polonya, Litvanya, Ukrayna, Kırım ve Türkiye’de (İstanbul) yaşamaktadırlar. Bu Türk grubunun kullandığı dil olan Karay Türkçesi yapılan Türk lehçeleri sınıflamasında Kıpçak (Kuzey-Batı) sahasında yer almakta ve ‘Kırım, Haliç-Lutsk ve Trakay’ olmak üzere üç ağza ayrılmaktadır.

Bu makale metninde Karayların dinî ritüellerinde önemli bir yeri olan ‘zemer’ yani dinî ezgi, ilahi metinlerinden biri olan ‘ne bila utrulayım’ metni incelenmiştir. XVIII. ve XIX. asırlarda farklı kişilerce kaleme alınmış olması, bu aynı metnin hangi dönemde ne gibi unsurlarla ayrıştığını ve ağız özelliği gösterdiğini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir.

Makalenin birinci bölümü olan ‘Karay Türklerine Genel Bakış’ adlı kısımda Karay Türklerinin tarihi ve inançlarına kısaca bakılmış ‘Karay Türkçesi ve Ağızları’ adlı ikinci bölümde de Karay Türkçesi değerlendirilmiştir. Makalenin temelini oluşturan ‘zemer’ (ilahi) ise ‘İbrani Harfli Karay Türkçesi Zemer: Ne Bila Utrulayım’ adlı üçüncü bölümden itibaren incelenmeye alınmıştır. Bu bölümde zemer (ilahi) teriminden bahsedilerek beş alt başlık altında sunulmuştur. Üçüncü bölümün ilk alt başlığında Aleksander Mardkowicz’in Zemerler adlı eserine aldığı ‘Ne bila utrulayım’ zemerini Latin harfli Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesine aktarılmış hâliyle verilmiştir. Yine aynı zemerin İbrani harfli Karay Türkçesi ile yazılmış olan nüshaları sırasıyla III. II. JSul.I.02¹, III. III. JSul.I.17, III. IV. JSul.I.19 ve III. V. J.Sul.I.38.6 başlıkları altında gösterilmiştir.

Makalenin dördüncü bölümünde ‘Ne bila utrulayım’ zemer metninin farklılıklarına değinilmiştir. Farklı dönem ve farklı şahıslarca yazılması nedeniyle kimi zaman kelime kimi zaman da ağza dayalı ses farklılıkları oluşmuştur. Bu farklılıklar da üç ana başlık altında ‘IV. I Yalnızca İşaretlemeye Dayalı Olan Farklılıklar, IV. II. Kelime veya Ek Seçimindeki Farklılıklar ve IV. III. Ağız Özelliği Gösteren Farklılıklar’ olmak üzere karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Makalenin beşinci bölümünde, üçüncü bölümünde deşifre edilen İbranice metinlerin el yazılı hâlleri verilmiş ve böylece karşılaştırma imkânı sunulmuştur.

I. Karay Türklerine Genel Bakış

Dünya üzerinde binlerce yıl öncesine kadar giden inancın sistemleşmesini sağlayan din, toplumları şekillendirerek gündelik hayatta insani ve toplumsal ilişkilerde

¹ İbrani harfli Karay Türkçesi metinlere ulaşmamı sağlayan sayın Dr. Anna Sulimowicz-Keruth’a teşekkür ederim.

önemli rol oynamıştır. Ferdî ve içtimai bu rolleri Türklerin kullandıkları alfabelerden bırakmış oldukları eserlere, yönetimden uluslararası ilişkilere kadar pek çok sahada görmek mümkündür. Eski geleneksel inanışlardan Kök Tengri inancına, Maniheizm'den Budizm'e kadar farklı inanç dairelerinden tek tanrı inanç temelinde olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi dinlere tabi olan Türklerin siyasi tarihleri de o denli geniş sahalara yayılmıştır. Karay Türkleri de bu kadar farklı sahalara ayrılan Türklerin en batıdaki temsilcilerinden biridir. Günümüzde İsrailoğulları soyundan gelen Karaylar ile köken bakımından Türk inanç yönünden ise Karay olan iki farklı grup bulunmaktadır. Bu nedenle kaynaklarda Karay, Karaim, Karaite, Karaylar ve Karay Türkleri gibi farklı terimler kullanılmaktadır. Karaim קראים (okuyanlar) adı, İbranice okumak anlamındaki 'לקרו' (likro) kökünden gelen ve +im çoğul ekiyle oluşan bir kelime olup Karay inancına sahip bu topluluğun yazılı Tora'yı çok okudukları anlamını vermektedir. Karaylar, Tora'nın sahipleri anlamında "Baalei la Mikra" veya "Tora'nın Evlatları" anlamında "Bene Mikra"/"Bnei ha Mikra" olarak da bilinir. Türk kökenli halk için de çoğunlukla Karay/Karaylar/Karay Türkleri ifadeleri kullanılmaktadır (Besalel, 2001, s. 311; Güteryüz, 2009, s. 47; Sinanoğlu, 2013, s. 424-426).

Birçok inançta ve dinde olduğu gibi yorum ve tefsir farklılıklarına bağlı olarak Yahudilikte de mezhepler ortaya çıkmıştır. MÖ II. yüzyılda Peruşim, Sadukim ve İsiyim; MS VIII. yüzyıldan itibaren Karaim (Ananiye) mezhebinin de içinde bulunduğu İseviye, Yudgâniye, Muşkaniye ve daha sonraları ortaya çıkan Kabbala ve Hasidût hareketlerini, Yahudi mezhepleri olarak sınıflandırabiliriz (Kutluay, 2001, s. 212). Mişna ve Talmud gibi eserlerin oluşmasını sağlayan önderlerin Peruşim mezhebinden olması dolayısıyla Karay inancının bu mezhebe muhalefet olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Ayrıca, Peruşim mezhebinde bulunanlara Rabbaniler denilmekteydi ve Karayların ortaya çıktığı dönemde Peruşî fikirlere sahip olanların Rabbanî ismi ile tekrar organize olarak Karaylarla mücadeleye başladıkları görülmektedir (Kuzgun, 1985, s.13).

Yahudiliğin temel yirmi dört kutsal metninden oluşan kitapların bütününe 'Tanah'/תנ"ך adı verilmektedir. Tanah kelimesi, 'Tora'/תורה, 'Nevi'im'/נביאים (peygamberler) ve 'Ketuvim'/כתובים (kitaplar) kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır (jewishvirtuallibrary, 2023; Besalel, 2002, s. 713). Tora, Arapça Tevrat'ın karşılığı olup, dar anlamda Hz. Musa'ya verilen kitaba, geniş anlamda ise Yahudi öğretilerinin bütününe verilen addır. Tora, yazılı ve şifahi olarak ikiye ayrılmaktadır. Yazılı Tora, Sînâ dağında Allah tarafından Hz. Musa'ya verilen beş kitap ve bunların eklerinden oluşan kitaplardır. Şifahi Tora ise Hz. Musa'ya atfedilen ve onun ifade ettiği kabul edilen sözler ile Tora'nın tefsirini içeren yazılı Tora'nın tamamlayıcısı durumundaki kitaplardır (Kutluay, 2001, s. 164).

Tanah'ın tefsiri mahiyetindeki yani sözlü Tora içine dahil edebileceğimiz kitaplar da MS II. yüzyılda Rabbî Yehuda Ha-Nasî tarafından Tora'nın tefsiri şeklinde derlenip yazıya geçirilen 'Mişna', ilave anlamında olup Mişna'da yer almayan tefsir ve görüşleri barındıran 'Tosefta', MS II. yüzyılda yazılmaya başlanan ve Yahudi mistisizminin temel kaynağını oluşturan 'Zohar' ve kelime anlamı öğrenme, çalışma olan diğer eksik tefsirleri muhtevasında toplayan kitap olan 'Talmud'dur (Adam, 2010, s. 25-31).

Karay inancındaki temel prensip ve onları Rabbani Yahudilerden ayıran temel etken yalnızca 'yazılı Tevrat'a inanıyor olmaları yani Hz. Musa'ya indirilen beş kitaptan oluşan Tora'yı kabul edip ondan sonra oluşturulan ve Tora'nın tefsiri mahiyetindeki Mişna, Tosefta ve Talmud gibi şifahi kaynaklara inanmıyor olmalarıdır.

Karaylar günlük yaşamlarında, dinî tören ve ritüellerinde özellikle Tevrat'ın ilk beş kitabı olan Yaratılış (Bereşit/בְּרֵאשִׁית, Tekvin, Genesis), Çıkış (Şemot/שְׁמוֹת, Exodus),

Levililer (Vayikra/ויקרא , Leuitikón), Sayılar (Be-Midbar/במדבר , Arithmoí) ve Tesniye (Devarim/דברים) bölümlerini esas almaktadırlar.

Kökleri çok eskilere dayanan Karay mezhebinin sistemleşmesi Irak'ta Abbasiler döneminde olmuştur. Irak, İslam hâkimiyetine girdikten sonra, o coğrafyada bulunan Yahudilere kendilerine cemaat başkanı seçme hakkı halife tarafından verilmiştir. 760 yılında Yahudi cemaat başkanı vefat ettiğinde Anan ben David ve kardeşi Hananya bu görev için aday olmuş ve cemaat başkanı olarak Hananya seçilmiştir. Anan ben David bu kararı kabul etmediğini ve kendisinin başkan olduğunu açıkladığı zaman, hilafet makamına isyan ettiği düşünülerek 767 yılında hapse atılmıştır (Kuzgun, 1985, s. 157). Karay mezhebi içerisinde birçok dinî ritüelde İslami unsurların bulunması da dikkat çekicidir. Bu ortaklıkların nedeni olarak Anan ben David'in hapishane arkadaşı Ebû Hanifetu'l Numan'ın Anan'a verdiği bazı öğütler olduğu düşünülmektedir. Ebû Hanife, Anan ben David'e 'Tora'nın bütün muğlak ve karışık hükümlerini yeni bir tarzda ama Rabbinik görüşe tamamen zıt bir şekilde ele alan bir prensiple yeni bir dinî fırka' olduğunu söylerse hapisten kurtulabileceği nasihatinde bulunmuştur (Kutluay, 2001, s. 260).

Bu fikirlerle hareket eden Anan ben David hapisten kurtulmuş ve yeni bir inancın temsilcisi olmuştur. Bu mezhebin kimi kaynaklarda Ananiye olarak geçmesi de "Anan ben David"den kaynaklanmaktadır. Rabbanî kaynaklara göre Ananiye (Karay) mezhebinin doğuşu bu olayla meydana gelmektedir. Karay kaynakları ise, bu mezhebin başlangıcını Sadukiler'e yani milattan önceye kadar götürmekte ve MS VI. yüzyıla kadar Karaylık ile Hristiyanlığın aynı olduğunu MS VI. yüzyıldan itibaren ise iki inancın birbirinden ayrıldığını ifade etmektedirler (Kuzgun, 1985, s. 159).

Bu ikinci düşünceye göre Karay mezhebi, çok önceleri ortaya çıkmış olup Anan ben David bu mezhebi sistemleştirmiş ve esaslarını oluşturarak 'Sefer ha Mitsvât' (Farzlar Kitabı) adlı eserinde toplamıştır. O dönemlerde Ananiyye olarak adlandırılan mezhebin 830'lu yıllarda katı kuralları yumuşatılarak adı Karaim olarak anılmaya başlanmıştır. Karay ismi, IX. asırda Binyamin en-Nihavendi'nin Sefer Dinim adlı eserinin son kısmında 'Bene Mikra, Baale Mikra' isimlerini mezhep için kullanması ile başlamış ve yaygınlaşmıştır (Kutluay, 2001, s. 263; Kuzgun, 1985, s. 164).

Karay mezhebinin sistemleşmesinden sonra 770'li yıllarda misyonerlik faaliyetleri ile Irak'ta yayılan mezhep; Kudüs, Filistin, Mısır, Suriye, Kuzey Afrika, İspanya, Bizans, İran, Ermenistan ve Kafkasya'ya dağılmaya başlamıştır (Kuzgun, 1985, s. 167).

Karay mezhebinin yayılmaya başladığı dönemlerde, Yahudilerin konu olduğu eserlerde mezhep adı değil doğrudan 'Yahudi' terimi kullanılmaktadır. Bu nedenle de Hazarların hangi Yahudi mezhebini seçtikleri konusu ilk zamanlarda tartışılmalı olmuştur.

VIII. yüzyılda III. Leo döneminde, Bizans'ta var olan Yahudi düşmanlığı daha da artmış ve toptan vaftiz olma emri verilmişti (Tanyu, 1978, s. 55). Bu olay Hazarların Yahudiliği seçmelerinden 20 yıl kadar öncedir. Bu olayla birlikte, Bizans'ta bulunan Yahudilerin bir kısmı Hazar ülkesine sığınmıştır. Hazar ülkesine giden ve Yahudiliği kabul etmelerini sağlayan kişilerden İshak Sengari de Bizans Karaylarından olup Sakaryalı'dır (Saffet, 1934, s. 18). Burada önemli olan nokta; Karaylığın gelişip misyonerlik çalışmalarına başlamaları, Bizans'ta Yahudi düşmanlığının arttığı ve Hazarların Yahudiliği seçtiği benzer dönemlere denk gelmesidir. İslâm tarihçisi Mesûdî, Hazarların Yahudiliği Hârûn Reşid'in halifeliği sırasında (786-809) kabul ettiğini aktarmaktadır (Togan, 1987, s. 397-408). Ayrıca, MS 950-960 yılları arasında Hazar hakanı Yusuf ile Endülüslü vezir Hasdai İbni Şarpt'ın karşılıklı mektuplaşmalarında Bulan Kağan'ın

Yahudiliğe nasıl geçtiği de anlatılmaktadır. “Bulan” ismi Hazar hakanı Yusuf’un Hazar hükümdarlarını listelediği mektupta geçen tek Türk kökenli isimdir (Golden, 2006, s. 196).

Karay asıllı Leh Türkolog A. Zajaczkowski “Hazar Kültürü ve Varisleri” adlı makalesinde “Büyük Sovyet Ansiklopedisi’nin en son baskısındaki, Hazarlarla ilgili “Kazar Kağanlığı” ve “Hazarlar” isimli iki makalede “8. yy. sonuna doğru Hazarların yönetici sınıfı Karaim inancını benimsedi.” iddiasını dile getirmiştir (Karatay, 2005, s. 128).

Bugünkü Karay Türkleri kendilerini Hazarların torunları olarak görmektedir. Litvanya, Polonya, Ukrayna, Kırım, Rusya ve İstanbul’da yaşayan Karaylar, XX. yüzyıldan itibaren Karay anne ve babadan doğanları, Karay olarak kabul etmektedirler. Nüfuslarının azlığı da bu kurala bağlanmaktadır. Litvanya Büyük Prensi Vitold 1398 yılında Kırım ve çevresine yaptığı seferler sonucu yüzlerce Tatar ve Karay Türkünü Litvanya’ya getirmiştir. Tatar ve Karayların Litvanya topraklarına gelmelerinden 13 yıl önce, 14 Temmuz 1385’te Polonya (Lehistan) Litvanya ile birleşme anlaşması yapmıştır. Bu tarihten itibaren de Litvanya prensi Polonya tahtına oturmuş ve bu birlik yaklaşık dört yüz yıl sürmüştür. XIV. yüzyılda Halicz-Wolyn ve Troki (Trakay) topraklarına gelen Karaylar; Polonya, Litvanya ve Batı Ukrayna bölgesinin oluşturduğu tarihî Polonya (Lehistan) vatandaşları idi. II. Dünya Savaşı’ndan önce meydana gelen savaş, göç ve işgaller nedeniyle küçük gruplar hâlinde dağılmaya başlayan Karaylar, II. Dünya Savaşı ile çizilen son sınırlarla, bugünkü hâlini alan topraklarda yaşamaktadırlar (Arık, 2010, s. 286).

II. Karay Türkçesi ve Ağzları

Karay Türkçesi yapılan Türk lehçeleri sınıflamalarında coğrafi yönler göre Batı Türkçesi (G. J. Ramstedt, Johannes Benzing), Kuzey-Batı Türkçesi (Martii Räsänen), Kuzey Türkçesi (Fedor Evgeneviç Korş, R. R. Arat, Ahmet Temir); coğrafi adlara göre Karadeniz-Hazar çevresi (Karl Heinrich Menges, A. Dilâçar); boy adlandırmasına göre Kıpçak veya Kıpçak-Polevets (Lajos Ligeti, N. A. Baskakov) ve dil özellikleri bakımından da tav; tavlı; kalğan (A. Samoyloviç, R. R. Arat, Talat Tekin, Mehmet Ölmez) grubu içinde yer almaktadır (Eren, 1983, s. 72-79; Tavkul, 2003, s. 23-32).

Haliç-Lutsk, Kırım ve Trakay olmak üzere üç ağza ayrılan Karay Türkçesi Dubinski’nin yapmış olduğu tasnife göre temel olarak Batı ve Doğu olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Dubinski, 1994, s. 121). Doğu grubunda Kırım Karay Türkçesi yer alırken Batı grubunda Haliç-Lutsk ve Trakay Karay Türkçesi bulunmaktadır. Kırım ağzı, Kırım Tatarcası ve Osmanlı dönemi yazı dilinin etkisiyle asimile olmuştur (Firkovičius, 1996, s. 14). Trakay ve Haliç-Lutsk Ağzı ise Kırım’dan batıya giden Karaylar ile XIV. yüzyıldan sonra oluşmaya başlamıştır. Eski Türkçeden birçok unsur ve Oğuzcanın etkisini gördüğümüz Karay Türkçesinin üç ağzında Karayların yaşamış oldukları coğrafyalara bağlı leksik ve sentaktik farklar meydana gelmiştir. Ancak en büyük fark fonolojide meydana gelmiştir. Fonetikte meydana gelen farkları şöyle sınıflandırabiliriz:

1. Trakay:	-ç/-ç-	açhıç (anahtar), çom- (yüzmek), olturuvçu (oturan)
Haliç:	-ts/-ts-	atshıts (anahtar), tsom- (yüzmek), olturuvtsu (oturan)
Kırım:	-ç/-ç-	açqıç (anahtar), çom- (yüzmek), olturuvçu (oturan)
2. Trakay:	-h/-h-	irah (uzak), kışha (kısa), yarıh (ışık)
Haliç:	-k/-k-	yirak (uzak), kıska (kısa), yarık (ışık)

Kırım:	-q/-q-	ıraq (uzak), kısqa (kısa), yarıq (ışık)
3. Trakay:	-ö/-ö-	öp- (öpmek), dört (dört), ös- (büyümek)
Haliç:	-e/-e-	ep- (öpmek), dert (dört), es- (büyümek)
Kırım:	-ö/-ö-	öp- (öpmek), dört (dört), ös- (büyümek)
4. Trakay:	-ş/-ş-	aş (yiyecek), boluş- (yardım etmek), şatır (neşeli)
Haliç:	-s/-s-	as (yiyecek), bolus- (yardım etmek), satır (neşeli)
Kırım:	-ş/-ş-	aş (yiyecek), boluş- (yardım etmek), şatır (neşeli)
5. Trakay:	-ü/-ü-	üleş- (üleşmek), bütün (bütün), süv- (sevmek)
Haliç:	-i/-i-	iles- (üleşmek), bitin (bütün), siv- (sevmek)
Kırım:	-ü/-ü-	üleş- (üleşmek), bütün (bütün), süy- (sevmek)

III. İbrani Harfli Karay Türkçesi Zemer: Ne Bıla Utrulayım

Dinî şarkı, ilahi anlamlarına gelen zemer kelimesinin çoğulu olan 'zemirot' kavramı Yahudilik Ansiklopedisi'nde, Şahrit'te yani her gün söylenen dualardan Barehu duasına kadar okunan dualar ve Şabat sonrasında söylenen dini şiirler olarak açıklanmaktadır (Besalel, 2002, s. 659, 802). Zemirot kelimesi tam anlamı ile 'şarkılar' veya 'ilahiler' anlamına gelmekte ve Seferad geleneğinde sabah duaları sırasında okunan mezmurları ifade ederken Aşkenaz geleneğinde 'aile içinde okunan İbranice ilahileri' tanımlar (Jacobs-Cohen, 1906, s. 656).

Hem günlük yaşamda hem de dinî ritüellerde önemli bir yere sahip olan zemerler özellikle Şabat ve bayram günlerinde toplu hâlde okunmaktadır. Bu makale metninde incelenen נִיאֵבִילָא אַוּטְרוֹלַיִם (Ne bıla utrulayım) cümlesi ile başlayan zemer de tarihsel süre içerisinde birçok metin yazarı tarafından eserlerine alınmıştır. Altı dördlük ve yirmi dört satırdan meydana gelen bu zemer metninin dördü XVIII. ve XIX. asırlarda İbrani harfli Karay Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Aynı eserin hem farklı dönemlerde hem de farklı kişilerce kaleme alınmış olması Haliç-Lutsk Karay Türkçesinin dil özelliğini ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Ünlü Karay yazar, şair, editör ve araştırmacı Aleksander Mardkowicz'in 1930 yılında Lutsk'ta yayınladığı 'Zemerler'² eserinde, yirmi üç zemer metni Karay Türkçesinde verilmiştir. Mardkowicz eserinin V. ve VI. sayfalarında zemerlerden bahsederken şöyle demektedir (Mardkowicz, 1930, s. V, VI):

"Atalarımız biznin siveredler zemerlerini da tabaredler alarnın uşumahında ullu yengillik canına. Sezi zemernin edi alarha tuvhan, sıyındırmahı anın yuvuk alarnın anlamahına. Hız kızgide kězleredler alar ol giley tolu zemerlerde bar ez kayhıların da acımaqların bigingı kinnin alayezi necik isancların kélesi zamanga.

Bolaldılar ese atalarımız uzunluhunda kèp yiz-yılların tutunma izleri istine tirlik tengizinin da batmaska anın daryalarında, necik battı ullurak ummalar, kaysılardan birde ız kalmadı, -boldu bu bolusluhu bıla Tenrinin hem zaşmeti bıla biznin ivretivcilerimiznin, zemer tizivcilerinin. Alhıslı bolsun alarnın sıyılı atı da kayyam bolsun alarnın tigél isi!"

² Eserde aktarılan zemerler: Ne Bıla Utrulayım, Aziz Kekte Malahlar, Sınık Canba Cahuramen, Kin da Kéce, Tınla Tenrim Avazımnı, E Yeruşlem Tigél Sahar, Kim Sımarlansa, Gilef Kibik Yasargay, Oyan Canım Yalbarmakka, Ceber Zemer Aytma, Yir Yırlayım, Tatlıraktır Tora, Cahuramen Rast Tenrim, Aytım Yerde Birelme, Sen Sirin Kız, Canım Hadirlengin, Kicli Biyim Kiplihim, Yigit Oyan Ne Yuklaysen, Bigin Sımay Tavga, Muzhul Kalamız, Onargaylar Yasargaylar, Késegin Narnın, Karanhu Bulut.

“Atalarımız zemerleri severler ve onun okunmasında ruhlarında huzur bulurlar. Zemerin sözleri onlara eş, onun genişliği onların anlayışına yakındır. Aynada onlar, o huzur dolu zemerlerde bu zamanın tüm kaygı ve acılarını gelecek zamanın inançları gibi izler.

Başka büyük ümmetler hayat denizinin dalgalarında battı ve onlardan bir iz kalmadı. Ama atalarımız uzun yüzyıllar Tanrının yardımıyla, hocalarımızın ve zemer yazarlarımızın emekleriyle yaşam denizinde batmadan yollarında tutunarak hayatta kaldı. Onların değerli adları kutsansın ve hayırlı işleri ebedi olsun.”

Makalede incelenen ‘ne bila utrulayım’ zemer, Hizzuk Emuna adlı eserin yazarı (bkz. JSul.I.19) Izaak ben Abraham ha-Troki (1533-1594) tarafından Karay Türkçesine çevrilmiştir, JSul.I.19’da ise çevirenin Zarax ben Natan’ın (Trakaylı Zarah ben Natan) (1605-1663) olduğu yazmaktadır (Sulimowicz, 2023).

Jozef Sulimowicz’in kişisel koleksiyonundaki JSul.01.02 olarak kayıtlı yazma 19. asrın başlarında (ilk kısmı 1807 Temmuz ayı) Lutsk’ta Mordechay ben Josef tarafından düzenlenen ve ilahileri (zemer) içeren kitap şeklindeki bir el yazmasıdır (fol. 64v-65r). *Mordechay, 1772’de Lutsk’ta dünyaya gelen Karay bilgini ve yazarıdır. Memleketinde öğretmen olarak görev yapan Mordechay kırklı yaşlarda Kırım’a gelmiş, öğretmenlik ve hazanlık (din yesisi, dinî görevli) görevine burada devam etmiştir. Ayrıca Kırım’da bulunduğu süre içerisinde Firkowich ile birlikte Karay Türkçesi kitaplar yayınlamıştır (Encyclopaedia Judaica).*

Sulimowicz’in koleksiyonundaki JSul.I.17’de yer alan eser XIX. yy. ikinci yarısında düzenlenen ve dua ile ilahiler içeren kitap şeklindeki bir el yazmasıdır. Birkaç kâtip tarafından Haliç ve muhtemelen Lutsk’ta yazılmış parçalardan oluşmaktadır. “Ne bila utrulayım” zemerini içeren kısım ise Mosze oğlu Yeşua Josef Mordkowicz (1802-1884) tarafından yazılmıştır. Mordkowicz, 1802 yılında Haliç’te dünyaya gelmiş ve 1831’de yangın nedeniyle cemaatin Kukizow’dan kaybolmasına kadar orada hazanlık görevini yapmış ve 1884 yılında vefat etmiştir. Eserlerinde ana dili olan Güney-batı Karay Türkçesini kullanmıştır (Németh, 2020, s. 46).

JSul.I.19 olarak kayıtlı yazma ise tam tarihi belli olmamakla birlikte XVIII.-XIX. yüzyılda birkaç kâtip tarafından yazılmış parçalardan oluşan kitap şeklindeki bir el yazmasıdır. Bir kısmının Lutsk’ta yazılmış olması ihtimali vardır. El yazma Jozef Sulimowicz tarafından 1962 yılında Kırım’dan getirilmiştir (Anna Sulimowicz, 2023).

JSul.I.38.6 olarak kayıtlı el yazmasının da yazarı ve tarihi belli değildir. Haliç’te düzenlenmiş bir el yazmasıdır ve vokalizasyon olarak eksiktir. Bu el yazması başka bir zemerin son kısmını da içerir (Anna Sulimowicz, 2023).

Bu makale metninde de öncelikle Aleksander Mardkowicz’in el yazmalarından derlediği ilahilerden oluşan ve 1930 yılında yayınlamış olduğu Zemerler eserindeki ‘Ne Bila Utrulayım’ zemer verilmiştir. Mardkowicz Karay Türkçesinin belli bir edebî standardını yaratmak için çalışmıştır. Bu nedenle metinlerde kimi zaman kelime ve yapı farklılığına bile gitmiştir. Diğer el yazmalarındaki şekillerle karşılaştırmanın kolay yapılabilmesi amacıyla Latin harfli bu varyanttan sonra İbrani harfli dört varyant karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

III.I. ‘Zemerler’ Eserindeki ‘Ne Bila Utrulayım’

(1) Ne bila utrulayım, / Ne ile karşılayım

(2) Seni, biyim Tenri, / Seni, ey rabbim Tanrı,

(3) Kurbanım ornuna / Kurbanım yerine

(4) Yalbarsın sa ernim. / *Yalbarsın sana ağzım.*

(5) Tizet mana ızım, / *Düzeltil yolumu*

(6) Tefillegê tursam, / *Duaya kalktığımda,*

(7) Bolhın bolusluhum / *Yardımcım ol*

(8) İsimde men talsam. / *İşimde yorulduğumda.*

(9) Biyim yaratuvtsum, / *Rabbim yaradanım*

(10) Bosat yazıhımnu, / *Günahımı başla,*

(11) Kéter avurluhum / *Güçlüğü gider*

(12) Tapma azıhımnu. / *Rızkımı bulmak için*

(13) Bakkın Sen kuluna / *Bak kuluna*

(14) Atsuvlandın da ese, / *Öfkelensen de*

(15) Al canım ez alnına / *Ruhumu huzuruna al*

(16) Yazıklı da ese. / *Günahkâr olsa da*

(17) Ulluhun kergiz / *Yüceliğini göster*

(18) Bar dusmanlarına, / *Tüm düşmanlarına,*

(19) Ki umsuntstur Sen / *Çünkü sen umutsun*

(20) Bar isanuvtsularına. / *Tüm iman edenlere.*

(21) Kiple yarlılarını, / *Fakir olanları güçlendir*

(22) Usayt telilerni, / *Delileri akıllandır*

(23) Galut bolhanlarını / *Sürgün olanlara*

(24) Yodar, biyim, alarnı. / *Yolu göster rabbim.*

III. II. JSul.I.02

םימ ןיארבילא אורוליי (1) / *Ne bila utrulayım*

םימ ןיביי סני (2) / *Seni biyim tenrim*

םימ ןיארבילא אורוליי (3) / *Kurbanım ornuna*

םימ ןיארבילא אורוליי (4) / *Yalbarsın sana ernim*

םימ ןיביי סני (5) / *Tizet mana izim*

םימ ןיארבילא אורוליי (6) / *Tefilage barsam*

בולחון בולושלוגום (7) / Bolhun boluşluhum
 אִישִׁימְדִי מִן טְלָסָם (8) / İşimdè men talsam

בִּיִּים יִרְטוּבָצוּם (9) / Biyim yaratuvtsum
 בּוֹשָׁט יִזְיִגְמִנִי (10) / Boşat yazıhımnu
 כִּיטִיר אֲוִירְלוּגוּם (11) / Keter avurluhum
 קִילְמָא אֲזִיגְמִנִי (12) / Kılma azıhımnu

חַיִּיפָסִין קוּלוּנוּ (13) / Hayıfsın kulunnu
 אֲצוּבְלָנְדִין דָּא אִיסִיא (14) / Atsuvlandın da ese
 אַל צָאנִים אֲלִנְכָא (15) / Al tsanım alnına
 יִזְיִקְלִדָא אִיסִיא (16) / Yazıklıda ese

אֲוִלוּלוּגוּיִי כִירְגִז (17) / Ulluluhuy kèrgiz
 בָּר דּוּשְׁמֹנְלִרִנְכָא (18) / Bar duşmanlarına
 כִּי אֲוּמְסוּנְצָטוּר סֵן (19) / Ki umsuntstur sen
 בָּר אִישְׁנוּבְצוּלִרִנְכָא (20) / Bar işanuvtsularına

כִּיפְלִיא יִרְלִלְרִנִי (21) / Kiple yarlılarını
 אֲוִשְׁיִט טִילִילִרִנִי (22) / Uşayt telilerni
 גְּלוּתְטָא בּוֹלְגִנְלִרִנִי (23) / Galutta bolhanlarını
 יוֹמְדָר בִּיִּים אֲלִרִנִי (24) / Yomdar biyim alarnı

III. III. JSul.I.17

נִיא בִּילָא אֲוִטְרוּלָיִם (1) / Ne bila utrulayım
 סְנִי בִּיִּיק טְנְרִים (2) / Seni biyik tenrim
 קֶרְבָּנִים אֲוִרְנוּכָא (3) / Kurbanım ornuna
 יִלְבָּרְסִין סָא אֲרִנִים (4) / Yalbarsın sa ernim

טִז אִיט מְנָא אִיזִים (5) / Tiz ét mana izim
 תְּפִלְהָגָא בָּרְסָם (6) / Tefillege barsam
 בּוֹלְחוּן בּוֹלוּסְלוּהוּם (7) / Bolhun bolusluhum
 אִישִׁימְדִי מִן טְלָסָם (8) / İsimdè men talsam

בִּיִּים יִאֲרְטוּבָצוּם (9) / Biyim yaratuvtsum

בֹּסַט יִאֲזִיגְמִנִי (10) / Bosat yazıhımını

בַּקִּין סֵן קוּלוּנֵא (13) / Bakkın sen kuluna

אַצֻּוּבְלֵנְדִין אֵיֶסְיֵא (14) / Atsuvlandın ese

אַל צֵאנִים אֶלְנִנֵא (15) / Al tsanınm alnına

יִאֲזִיקְלִידִי אֵיֶסְיֵא (16) / Yazıklıdı ese

אִוּלוּגִין כִּיֶּרְגִיז (17) / Ulluhun kèrgiz

בַּר דּוּסְמַנְלַרִינֵא (18) / Bar dusmanlarına

כִּי אִוּמְסֻנְטֻר טוּר סֵן (19) / Ki umsuntstur sen

אִיסְנוּבְצֻלְרִינֵא (20) / İsanuvtsularına

כִּיֶּפְלִיא יִרְלִילַרְנִיא (21) / Kiple yarlılarını

אִוּסַיִט טִילִילְרִנִי (22) / Usayt telilerini

גָּלוּת בּוּלְגַנְלַרְנִי (23) / Galut bolhanlarını

יּוֹמְדַרְגִין בִּיִּים אֶלְרִנִיא (24) / Yomdarhın biyim alarnı

III. IV. JSul.I.19

נֵי בִילֵא אִוּטְרוּלַיִיִם (1) / Ne bıla utrulayım

סֵנִי בִיִּיב טֶנְרִים (2) / Seni biyik tenrim

קֻרְבַּנִים אִוּרְנֵנֵא (3) / Kurbanım ornuna

יַלְבַּרְסִין סֵא אִירְנִים (4) / Yalbarsın sa ernim

טִזִיט מָנֵא אִזִּים (5) / Tizèt mana izim

תֶּפִּלְהֵגִיא בַּרְסֵם (6) / Tefillege barsam

בּוּלְגֻן בּוּלוּשְלוּהֻם (7) / Bolhun boluşluhum

אִישִׁימְדִיא מֵן טַלְסֵם (8) / İsimdè men talsam

טֶנְרִים חַיִּיפְסִינְגִין (9) / Tenrim hayıfsınhın

בּוּשָׁט יִזִּיגְמִנִי (10) / Boşat yazıhımını

כִּיטִיר אִוּוּרְלוּגֻם (11) / Keter avurluhum

קִילְמֵא אִזִּיגְמִנִי (12) / Kılma azıhımını

בַּקִּין סֵן קוּלוּיֵא (13) / Bakkın sen kuluya

אַצוּבְּלַנְדִין דָּא אִיסִיא (14) / Atsuvlandın de ese

אַל צַנִים אַלְנִינָא (15) / Al tsanım alnına

יִזְיָקְלִידָא אִיסִיא (16) / Yazıklıda ese

אוללולוגייוי כיוֹרְגִיז (17) / Ulluluhuy körgiz

בַּר דוּשְׁמַן־לְרִינָא (18) / Bar duşmanlarına

כִּי אומסונְצְטור סן (19) / Ki umsuntstur sen

הַר אִישְׁנוּצְוִלְרִינָא (20) / Har işanuvtsularına

כיוֹפְּלִיא יִרְלִילְרִינִי (21) / Küple yarlılarını

אוסִיט טִילִילְרִינִי (22) / Usayt telilerini

גְּלוּת בּוֹלְגַנְלְרִינִי (23) / Galut bolhanlarını

יוֹמְדַרְהִין אַלְרִינִי (24) / Yomdarhın alarını

III. V. J.Sul.I.38.6

ניא בילא אוטרוליים (1) / Ne bila utrulayım

סני ביים טנרים (2) / Seni biyim tenrim

קרבנים אורננא (3) / Kurbanım ornuna

יילברסין סא ארנים (4) / Yalbarsın sa ernim

טיוזיט מנא איזים (5) / Tüzèt mana izim

תפליגיא ברסם (6) / Tefillege barsam

בולגון בולוסלוגום (7) / Bolhun bolusluhum

אישינדיא מן טלסם (8) / İşindè men talsam

ביים יירטובצום (9) / Biyim yaratuvtsum

בושט יזיגמני (10) / Boşat yazıhımını

כיטיר אוורלוגון (11) / Keter avurluhun

קילמא אזיגמני (12) / Kılma azıhımını

בקקין סן קולונא (13) / Bakkın sen kuluna

אצובלנדין דא איסיא (14) / Atsuvlandın da ese

אל צאנים אלנינא (15) / Al tsanım alnına

יזיקלידא איסיא (16) / Yazıklıda ese

- אוללוגון כּיורגיוז (17) / Ulluhun körgüz
 בר דּוּשְׁמַנְלָרִינָא (18) / Bar duşmanlarına
 כּי אומסונץ טור סן (19) / Ki umsuntstur sen
 בר אישנובצולרינא (20) / Bar işanuvtsularına

- כּיפּליא יירלילרני (21) / Kiple yarlılarını
 אושייט טלילרני (22) / Uşayt telilerni
 גלות בולגנלרני (23) / Galut bolhanlarını
 יומדר ביים אלרני (24) / Yomdar biyim alarnı

IV. Zemerlerdeki Farklılıklar

Yukarıda verilen ‘Ne bila utrulayım’ zemer metninin farklı dönemlerde ve farklı kişilerce kaleme alınması nedeniyle doğal olarak kimi zaman kelime kimi zaman da ağza dayalı ses farklılıklarını gözlemlemek mümkündür. Bu farklılıklar aşağıda üç ana başlık altında ‘IV. I. Yalnızca İşaretlemeye Dayalı Olan Farklılıklar, IV. II. Kelime veya Ek Seçimindeki Farklılıklar ve IV. III. Ağız Özelliği Gösteren Farklılıklar’ olmak üzere karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Tablonun başındaki satır sütunu kelime veya yapının geçtiği satırı ifade etmektedir.

IV. I. Yalnızca İşaretlemeye Dayalı Olan Farklılıklar

Zemerde ağız özelliği göstermeyen yalnızca işaretlemeye dayalı farklılık olan on bir kelimenin yazımına rastlanmıştır.

İbranicede seslendirme işaretlerinden נ ‘sere haser’ altına geldiği harfi /e/ olarak okutmaktadır. İbrani harfli Karay Türkçesi ile yazılan zemer metinlerinde de ‘ne, ernim, isimde, tefillege ve telilerni’ kelimelerinde geçen /e/ seslerinin gösteriminde kimi zaman yalnızca ‘sere haser’ işareti yalnız kullanılırken kimi zaman נ ‘sere haser ve yud harfi’ ile işaretlenmiştir.

Karay Türkçesinde /y/ sesini göstermek için iki yud harfi [י] yan yana kullanılmaktadır. Zemerlerde ‘utrulayım, yazıhımnu, yazıklı’ kelimelerinde kimi zaman tek yud harfinin /y/ sesini karşılamak için kullanıldığı görülmektedir.

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
1	נִיא / ne	נִיא / ne	נַא / ne	נִיא / ne	ne
1	אוּטְרוּלַיִים / utrulayım	אוּטְרוּלַיִים / utrulayım	אוּטְרוּלַיִים / utrulayım	אוּטְרוּלַיִים / utrulayım	utrulayım
4	אַרְנִים / ernim	אַרְנִים / ernim	אַרְנִים / ernim	אַרְנִים / ernim	ernim
6	תְּפִלְהֵגִיא / tefillage	תְּפִלְהֵגִיא / tefillege	תְּפִלְהֵגִיא / tefillege	תְּפִלְהֵגִיא / tefillege	tefillégé
8	אִישִׁמְדֵיא / işimde	אִישִׁמְדֵיא / işimde	אִישִׁמְדֵיא / işimde	אִישִׁמְדֵיא / işimde	işimde
10	יִזְיִגְמְנִי / yazıhımnu	יִזְיִגְמְנִי / yazıhımnu	יִזְיִגְמְנִי / yazıhımnu	יִזְיִגְמְנִי / yazıhımnu	yazıhımnu
11	אַוּרְלוּהוּם / avurluhum	X	אַוּרְלוּהוּם / avurluhum	אַוּרְלוּהוּם / avurluhun	avurluhum

15	צאנים / tsanım	צאנים / tsanım	צנים / tsanım	צאנים / tsanım	canım
16	יזיקלידי / yazıklı da	יזיקלידי / yazıklıdı	יזיקלידי / yazıklı da	יזיקלידי / yazıklı da	yazıklı da
21	יירלירני / yarlılarını	יירלירני / yarlılarını	יירלירני / yarlılarını	יירלירני / yarlılarını	yarlılarını
22	טילירני / telilerni	טילירני / telilerni	טילירני / telilerni	טילירני / telilerni	telilerni

IV. II. Kelime veya Ek Seçimindeki Farklılıklar

İncelenen zemer metinlerinde rastlanan ağız özelliği göstermeyen kelime veya ek seçimine dayalı dokuz farklı yapı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Üç metinde ‘biyim’ olarak geçen ifade, JSul.I.17 ve JSul.I.19 metninde ‘biyik’ olarak yazılmış; /k/ sesi için JSul.I.17’de [ק] ‘kof’ kullanılırken JSul.I.19 metninde [כ] ‘kaf’ kullanılmıştır. İbranice yazım kuralında kelime sonunda kullanılan ‘kaf’ [ך] olarak yazılmaktadır. Metinde hatalı olarak kelime başında-ortasında kullanılan kaf [כ] tercih edilmiştir.

Üç metinde ‘tüm’ anlamına gelen ‘bar’ sözcüğü kullanılırken JSul.I.19 metninde ‘har’ kelimesi tercih edilmiştir. Karay Türkçesi metinlerinde ‘her’ kelimesi için hem ‘her’ hem de ‘har’ sözcüğü kullanılmaktadır: ‘har bir, har vaht, her kün, her ne vaqt vs.’

Bu özelliklerin dışında aşağıdaki tabloda kelime seçimine ve ek kullanımına dayalı farkları şöyle sınıflandırabiliriz:

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
2	ביים / biyim	בייק / biyik	בייק / biyik	ביים / biyim	biyim
6	ברסם / barsam	ברסם / barsam	ברסם / barsam	ברסם / barsam	tursam
7	בולגון / bolhun	בולגון / bolhun	בולגון / bolhun	בולגון / bolhun	bolhun
9	ביים / biyim	ביים / biyim	טנרים / tenrim	ביים / biyim	biyim
9	יירטובצום / yaratuvtsum	יירטובצום / yaratuvtsum	הייפסינגין / hayıfsınhın	יירטובצום / yaratuvtsum	yaratuvtsum
13	הייפסין / hayıfsın	בקקין / bakkın	בקקין / bakkın	בקקין / bakkın	bakkın
18	בר / bar	X	הר / har	בר / bar	bar
23	גלותטא / galutta	גלות / galut	גלות / galut	גלות / galut	galut
24	יומדר / yomdar	יומדרגין / yomdarhın	יומדרגין / yomdarhın	יומדר / yomdar	yodar

IV. III. Ağız Özelliği Gösteren Farklılıklar

/s/ ve /s/ sesinin durumu: İbranicede ש (şin) harfi hem /s/ hem de /s/ sesini temsil etmektedir. Şin harfinin sağ üst köşesine nokta geldiğinde (ש) /s/ sesini, sol üst köşesine geldiğinde ise (ש) /s/ sesini temsil eder. Karay Türkçesi yazmalarda ise /s/ sesi için ש (şin) harfi, /s/ sesi için ס (sameh) kullanılmıştır.

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
4	סָנָא / sana	סָא / sa	סָא / sa	סָא / sa	sa
7	בּוֹלוּשְׁלוּחִים / boluṣluhum	בּוֹלוּסְלוּחִים / boluṣluhum	בּוֹלוּשְׁלוּחִים / boluṣluhum	בּוֹלוּסְלוּחִים / boluṣluhum	boluṣluhum
10	בּוֹסַט / bosat	בּוֹסַט / bosat	בּוֹשֵׁט / boṣat	בּוֹשֵׁט / boṣat	bosat
18	דּוּשְׁמַנְלֵרֵינָא / duṣmanlarına	דּוּסְמַנְלֵרֵינָא / duṣmanlarına	דּוּשְׁמַנְלֵרֵינָא / duṣmanlarına	דּוּשְׁמַנְלֵרֵינָא / duṣmanlarına	duṣmanlarına
20	אִישְׁנוּבְצוּלֵרֵינָא / iṣanuvtsularına	אִיסְנוּבְצוּלֵרֵינָא / iṣanuvtsularına	אִישְׁנוּבְצוּלֵרֵינָא / iṣanuvtsularına	אִישְׁנוּבְצוּלֵרֵינָא / iṣanuvtsularına	iṣanuvtsularına
22	אִוּשַׁיִט / uṣayt	אִוּסַיִט / uṣayt	אִוּסַיִט / uṣayt	אִוּשַׁיִט / uṣayt	uṣayt

ü>i durumu:

Kırım ve Trakay Karay ağzında bulunan /ü/ sesinin Haliç-Lutsk ağzında /i/ olduğu görülmektedir. İncelenen zemer metinlerinde 'tizet' kelimesi yalnızca JSul.I.38.6 metninde 'tüzet' olarak kullanılmıştır. 'Kiple' kelimesi de JSul.I.19 metninde 'küple' olarak kaydedilmiştir. Bu yazımın hatalı olarak yazıldığını söylemek mümkündür. Çünkü güç anlamındaki 'kip' isim kökü hem Kırım hem de Trakay ağzında tarih boyunca 'kip' olarak kullanılmıştır.

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
5	טִיזֵט / tizèt	טִיזֵ אֵט / tiz èt	טִיזֵט / tizèt	טִיזֵט / tüzèt	tizet
21	כִּיפְלֵיא / kiple	כִּיפְלֵיא / kiple	כִּיפְלֵיא / küple	כִּיפְלֵיא / kiple	kiple

n>y ~ ø durumu

Trakay ağzında II. tekil/çoğul şahıs iyelik ekinde bulunan /n/ sesinin ve 'sen' zamirinin datif eki ile çekimlenmiş durumunda n>y değişimi görülmektedir. Haliç-Lutsk ağzında ise sistematik olarak korunan /n/ sesinin durumu aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi JSul.I.19 metninde קוּלוּיָא / kuluya, אוּלוּלוּחֵי / ulluluhuy örnekleri ve JSul.I.02'deki אוּלוּלוּחֵי / ulluhuy örneği gibi Trakay ağzı özelliği göstermektedir.

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
13	קוּלוּנָא / kulunnu	קוּלוּנָא / kuluna	קוּלוּיָא / kuluya	קוּלוּנָא / kuluna	kuluna
17	אוּלוּלוּחֵי / ulluhuy	אוּלוּלוּחֵי / ulluhun	אוּלוּלוּחֵי / ulluluhuy	אוּלוּלוּחֵי / ulluhun	ulluhun
4	סָנָא / sana	סָא / sa	סָא / sa	סָא / sa	sa

ö>e durumu

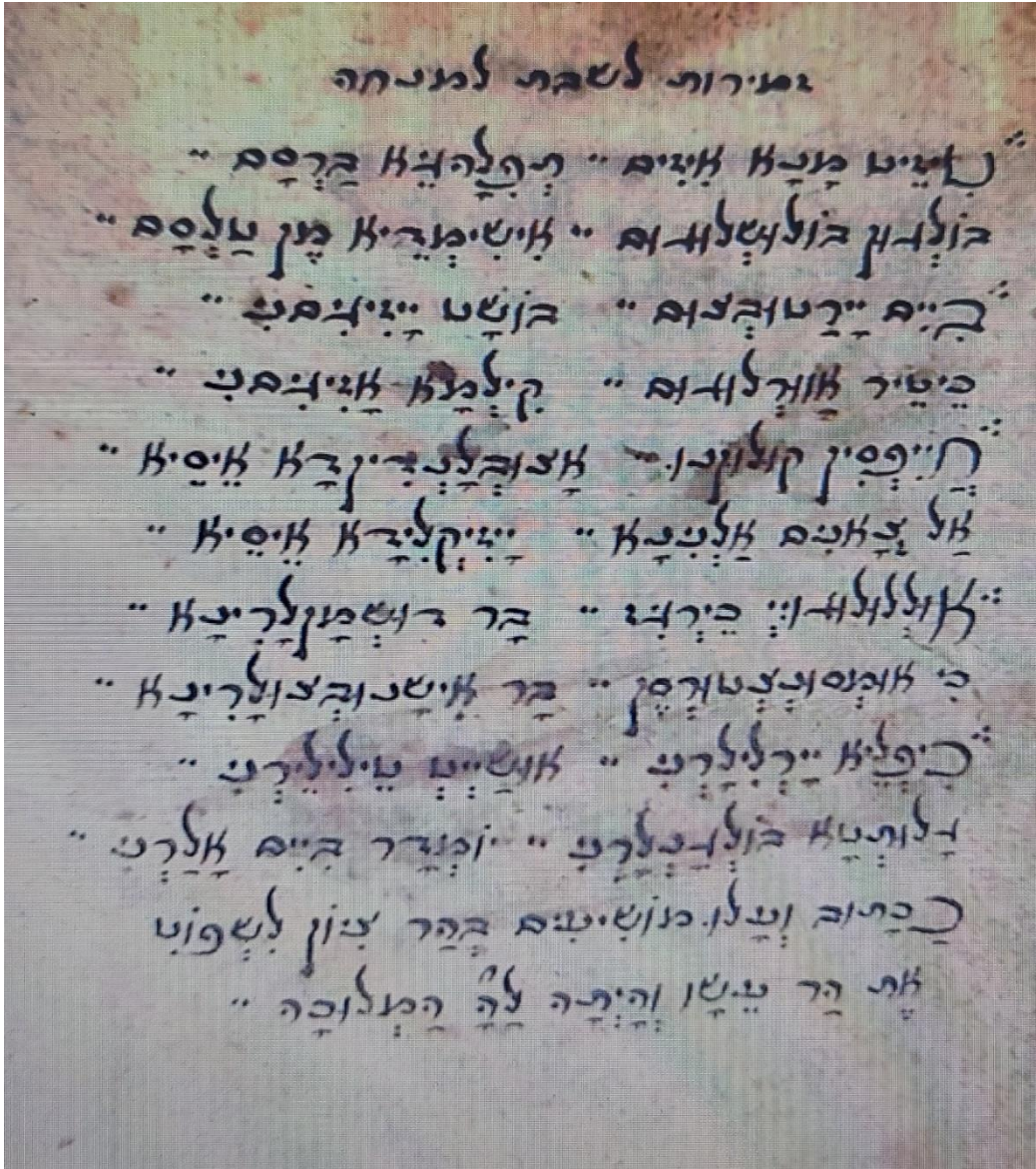
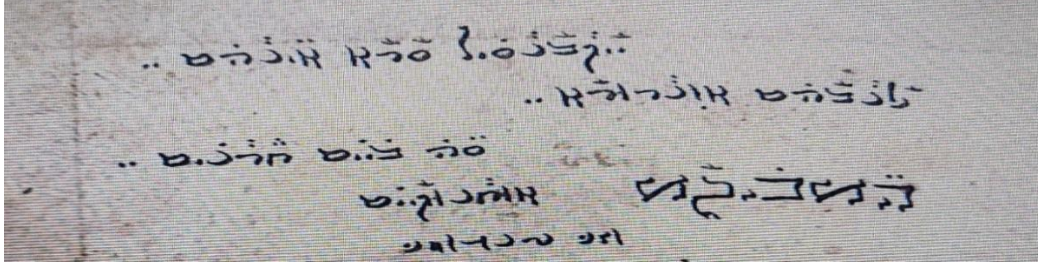
Haliç-Lutsk ağzında sistematik olarak görülen ö>e ses değişim kuralına incelenen zemer metninde JSul.I.02 ve JSul.I.17 el yazmalarında uyulduğu görülmektedir.

satır	JSul.I.02	JSul.I.17	JSul.I.19	JSul.I.38.6	Mardkowicz
17	כִּירְגִיז / kèrgiz	כִּירְגִיז / kèrgiz	כִּירְגִיז / körgiz	כִּירְגִיז / körgüz	kèrgiz

V. Zemerlerin İbranice Asılları

Yukarıda transkribe edilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılmış zemer metinlerinin asılları dönemlere göre farklılık gösteren İbrani yazı stiline göre karşılaştırmanın yapılabilmesi amacıyla aşağıda verilmiştir.

V. I. JSul.I.02 f149r-149v Ne bila utrulayım

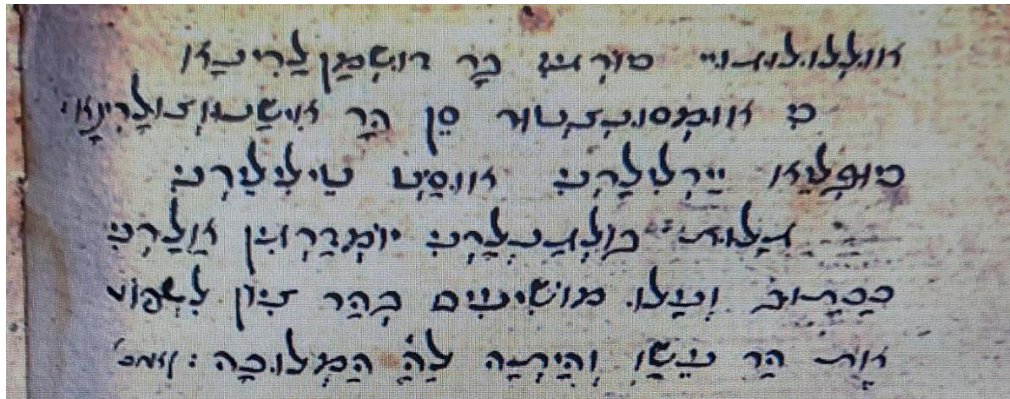
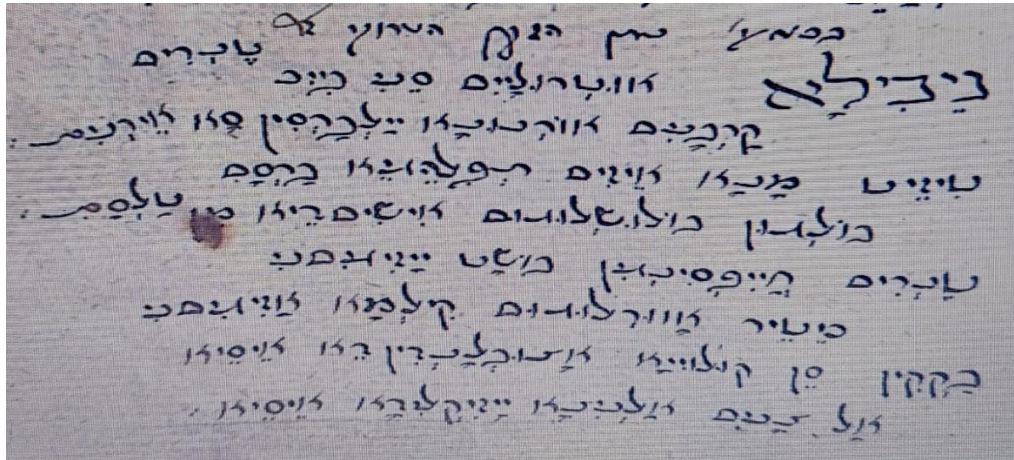
V. II. JSul.I.17 f76r-76v Ne bila utrulayım

סֵבֶּה בֵּינֵךְ מִנְּרִים : יִלְבַּדְסִין סֵבֶּה מִיִּרְנֵם : תְּפִלָּהּ אֲבָרְסֵם : מִשִּׁיחֵי קִין טַלְסֵם : בֹּסֵט מִיִּזְמִיחֵם : מִזְבַּחֵי הַיִּסֵּה : מִיִּזְמִיחֵי הַיִּסֵּה : בֵּר רֵאשִׁימֵי הַיִּסֵּה : מִיִּסְנוֹבֵי צוֹלֵרֵהָ : מִיִּסְנוֹבֵי טַלְסֵהָ :	זֵיגָה בֵּלְהָ מִיִּזְמִיחֵם : קִרְבָּנֵם מִזְמִיחֵהָ : טִי מִיִּזְמִיחֵם מִיִּזְמִיחֵם : בֹּלְדֵם בֹּלְדֵם לִיחֵם : בֵּיִם יִזְמִיחֵם : בִּקְרָן סֵבֶּה קִרְבָּנֵהָ : מִלְכָּנֵם מִיִּזְמִיחֵהָ : מִיִּזְמִיחֵהָ מִיִּזְמִיחֵהָ : כִּי מִיִּזְמִיחֵהָ טִיחֵם : כִּפְלֵהָ יִזְמִיחֵהָ :

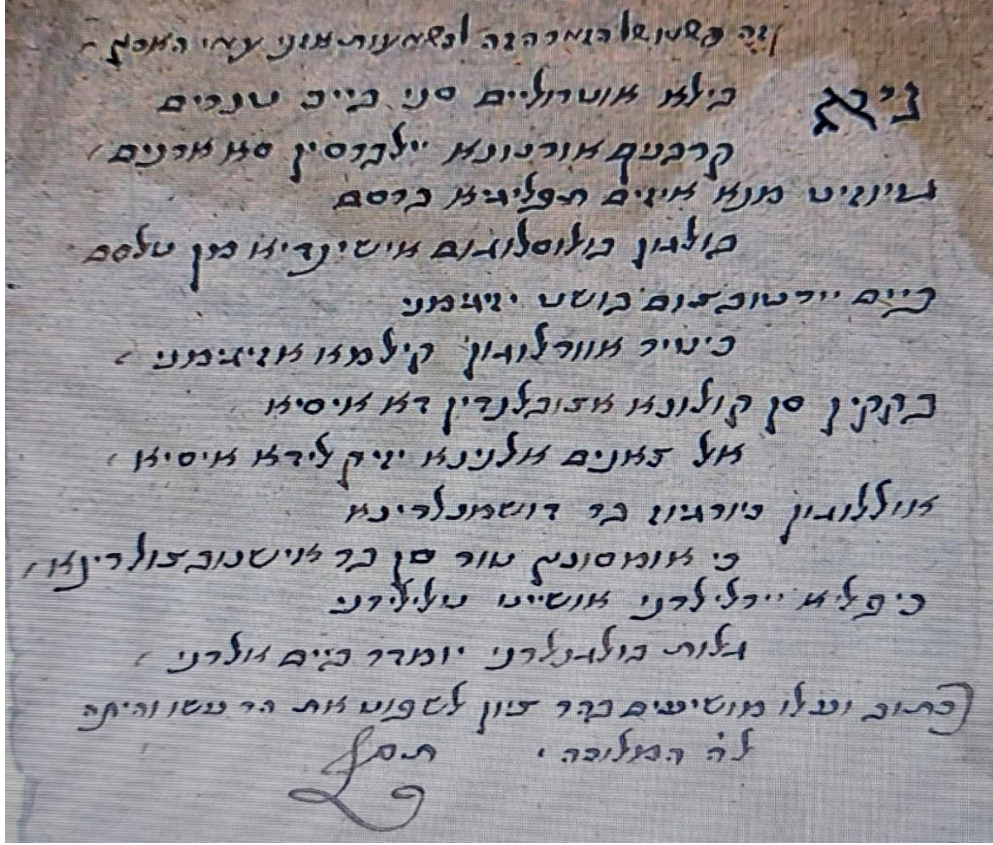
זמירות לשבת
זמירות לשבת
כְּכֹתוּב וְעַל מִזְמִיחֵם :
מִיִּזְמִיחֵהָ מִיִּזְמִיחֵהָ :
* * * * *
גְּשַׁלְמוּ גַם אֵלֶי הַזְמִירוֹת : בעזרת
פִּוּאֵל גְּבוּרוֹת :
* * * * *

V. III. JSul.I.19 f181r-181v Ne bila utrulayım

V. IV. JSul.I.38.06 Ne bila utrulayım

Sonuç

Haliç-Lutsk, Kırım ve Trakay olmak üzere üç ağza ayrılan Karay Türkçesinin merkezini Kırım ağzı oluşturmaktadır. Trakay ve Haliç-Lutsk ağzı ise Kırım'dan batıya göçen Karaylar ile ilişkili olarak XIV. yüzyıldan sonra oluşmaya başlamıştır. Eski Türkçeden birçok unsur ve Oğuzcanın etkisini gördüğümüz Karay Türkçesinin üç ağzında Karayların yaşamış oldukları coğrafyalara bağlı leksik ve sentaktik farklar meydana gelmiştir. Ancak en büyük fark fonolojide görülmektedir. Makalede incelenen ןיבא אטרוילא (Ne bila utrulayım) zemerinde de bu farklar 'yalnızca işaretlemeye dayalı, kelime veya ek seçimindeki ve ağız özelliği gösteren farklılıklar' olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Özellikle aynı metnin farklı dönemlerde farklı kişilerce kaydedilmiş olması dönemsellik farklılığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

1. Kuzeybatı Karay Türkçesi ile Güneybatı ağzı arasındaki en önemli farklardan birisi ikinci tekil/çoğul şahıs iyelik ekindeki /n/ ve sen zamirinin datif eki almış durumundaki /n/ nin durumudur. Bu n sesi Kuzeybatı Karay Türkçesinde yani Trakay ağzında y olarak görmekteyiz: katıyda/yanında, körküy/güzelliğin vb. İbrani harfli Karay Türkçesi metinlerde bu tek ya da çift yud ile gösterilmektedir. Güneybatı Karay Türkçesi yani Haliç-Lutsk ağzındaki metinlerde ise yalnızca n kullanılmaktadır. İncelenen Haliç-Lutsk ağzına dayanan zemerlerde JSul.I.19 metninde קולוייא / kuluya, אוללולוייא / ulluluhuy örnekleri ve JSul.I.02'deki אוללולוייא / ulluhuy örneği Trakay ağzı özelliği göstermektedir.

2. Karay Türkçesinin Haliç-Lutsk ağzında genel Türkçedeki ş sesinin s olduğu görülmektedir. Trakay ve Kırım ağzına dayanan İbrani harfli Karay Türkçesi metinlerde /ş/ sesi için ש (şin) harfi, /s/ sesi için ס (sameh) kullanılmıştır. Bu kuralın yanında şin harfi i harfi içeren bir hecenin önünde /s/ sesini ifade etmektedir. Haliç-Lutsk ağzı

metinlerde şin harfi ise çoğunlukla ödünç kelimelerde şin harfi ile gösterilmektedir. İncelenen zemerde ise boluş, boşat, düşman, işan ve uşa- köklerinde bulunan ş seslerinin Haliç-Lutsk ağızı özelliğine uygun olarak JSul.I.17’de sistematik olarak kurala uyulduğu görülmektedir.

3. Kırım ve Trakay Karay ağızında bulunan /ü/ sesinin Haliç-Lutsk ağızında /i/ olduğu görülmektedir. İncelenen zemer metinlerinde ‘tizet’ kelimesi yalnızca JSul.I.38.6 metninde ‘tüzet’ olarak kullanılmıştır. ‘Kiple’ kelimesi de JSul.I.19 metninde ‘küple’ olarak kaydedilmiştir. Bu yazımın hatalı olarak yazıldığını söylemek mümkündür. Çünkü güç anlamındaki ‘kip’ isim kökü hem Kırım hem de Trakay ağızında tarih boyunca ‘kip’ olarak kullanılmıştır.

4. Haliç-Lutsk ağızında sistematik olarak görülen ö>e ses değişim kuralına incelenen zemer metninde JSul.I.02 ve JSul.I.17 el yazmalarında uyulduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Adam, B. (2010). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Arık, S. (2010). Polonya Topraklarında Yaşayan Karaylar (Karaim), *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri*, Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Besalel, Y. (2001). Karaim. *Yahudilik Ansiklopedisi* (C. 2, s. 311-312). İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Besalel, Y. (2002). Tanah. *Yahudilik Ansiklopedisi* (C. 3, s. 713). İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- Dubinski, A. (1994). *Caraimica*. Warsaw: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Sultansky, Mordecai ben Joseph. *Encyclopaedia Judaica*. *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com>. [Erişim tarihi: 6 Mayıs 2023].
- Eren, H. (1983). Türk Dili. *Türk Ansiklopedisi* (C. 22, s. 72-79). Ankara: MEB Yayınları.
- Firkavičius, M. (1996). *Mien Karajče Ürianiam*. Vilnius: Danielius.
- Golden, P. B. (2006). *Hazar Çalışmaları*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güleryüz, N. (2009). *The Turkish Jews*. İstanbul: Gözlem yayıncılık.
- Joseph J. J, Cohen ve Francis F. (1906). Zemiroth. *The Jewish Encyclopedia* (C. 12, s. 656-660). Funk and Wagnalls company.
- Koçak, M. (2021). *Karay Türkçesi Ağızları Tematik Söz Varlığı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kutluay, Y. (2001). *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Kuzgun, Ş. (1985). *Hazar ve Karay Türkleri*. İstanbul: Se-da Yayınları.
- Mardkowicz, A. (1930). *Zemerler*, Lutsk: Drukarnia Państwowa.
- Németh, M. (2020). *Middle Western Karaim*, Netherlands: Brill.
- Saffet, K. Ş. R. (1934). *Hazar Türkleri Avrupa Devleti*. İstanbul: Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Sinanoglu, M. (2013). Karaîlik. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24, s. 424-426). İstanbul: TDV Yayınları.
- Sulimowicz, A. (2009). *Ne byla utrulajym: Czymze Cie podejme*. Awazymyz. Wrocław.
- Tanyu, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*. İstanbul: Türk Kültür Yayınları.

- Tavkul, Ufuk. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi*, 12. (45), 23-32.
- The Tanakh. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-tanakh-full-text> [Erişim tarihi: 15.06.2023].
- Togan, Z. V. (1987). Hazarlar. *MEB İslam Ansiklopedisi* (C. 5/1, s. 397-408). İstanbul: MEB Yayınları.
- Zajaczkowski, A. (2005). *Hazar Kültürü ve Varisleri*, (haz. Osman Karatay). Çorum: KaraM.